

Ядловська О.С.

УДК 94(477): 323.1 «1917-1918»

ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У РОЗРІЗІ ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ
УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Анотація. У запропонованій статті охарактеризовано ставлення українських партій до проблеми проголошення прав і свобод національних меншин в період Центральної Ради (березень 1917 - квітень 1918 рр.). Звернено увагу на декларування обов'язків держави щодо забезпечення прав меншин у програмних документах партій. Автор зазначає, що в українському суспільстві поступово сформувався консенсус стосовно даної проблеми. У розвідці підкреслено, що етнополітичний чинник став одним із визначальних у діяльності самої Української Центральної Ради.

Ключові слова. українські партії, національні меншини, Центральна Рада, права, програмні документи.

Аннотация. В представленной статье охарактеризовано отношение украинских партий к проблеме провозглашения прав и свобод национальных меньшинств в период Центральной Рады (март 1917 - апрель 1918 гг.). Обращается внимание на декларирование обязательств государства относительно обеспечения прав меньшинств в программных документах партии. Автор отмечает, что в украинском обществе постепенно сформировался консенсус относительно данной проблемы. В работе подчеркнуто, что этнополитический фактор стал одним из определяющих в деятельности самой Украинской Центральной Рады.

Ключевые слова. украинские партии, национальные меньшинства, Центральная Рада, права, программные документы.

Summary. The proposed article describes the attitude of Ukrainian parties to the issue of the declaration of the rights and freedoms of national minorities during the Central Rada (in March 1917 - April 1918 years). This following article analyses the problems of interaction between the Ukrainian central government, Ukrainian parties and parties and socio-political organizations of national minorities in the Ukraine during the Central Rada. In the study is the attempt of the realization of the role of minorities' participation in the public policy on the Ukraine.

Determined, that in the period of the UCR Ukrainian parties and ethnic groups' was political activity in the Ukraine and also they used by the greatest influence among the population. Attention is paid to the declaration of its duties to ensure the rights of minorities in the main papers of the parties. The author notes that the Ukrainian society gradually formed a consensus on this issue. It's made the conclusion that the Polish minority on the South of Ukraine operated at whole in the spirit of democratic aspirations of the period.

Special attention has been paid to analyzing of national requirements of Ukrainian political parties and to influence of these requirements on forming of ideology and theoretic policy principles on national minorities; the policy peculiarities in accordance with the changes of historic events. In the exploration is pointed out that ethnic political factor was one of the main activities of the Ukrainian Central Rada.

Keywords. Ukrainian parties, national minorities, the Central Rada, rights, main papers.

Діяльність Української Центральної Ради (УЦР) сприяла розширенню різноманіття політичних партій в Україні. Напрацювання і досвід українських партій, розробка ними теоретичних основ відродження народу виявили одну з провідних тенденцій - необхідність відновлення державності. Розглядаючи діяльність українських партій в контексті питання державного будівництва, окреслюється також ставлення партій до проблеми проголошення прав і свобод національних меншин, адже в програмних документах партій не обійдена увагою проблема стосунків з іноетнічним населенням.

Визначення політичного статусу України партіями, великий спектр яких діяв протягом 1917 р., суттєво впливало на суспільно-політичну ситуацію. Однак серед українських політичних сил бачення статусу Української держави було неоднаковим. Разом з тим, у програмах більшості українських партій було відбито ставлення до національних меншин. Такі настанови 1917 р. стали нагально необхідними з огляду на те, що самі представники національних меншин створили партії або продовжили свою роботу (тепер вже легально) як в уряді, так і у виконавчих органах.

Навесні 1917 р. були утворені Українська партія соціалістів-революціонерів (квітень 1917 р., УПСР), Українська партія соціалістів-федералістів, Українська демократично-хліборобська партія (УДХП), Українська трудова партія (УТП). Відновили свою діяльність Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) та Українська народна партія (УНП), програма останньої стала основою програми Української партії соціалістів-самостійників (УПСС), що утворилась у грудні 1917 р. Новостворені та відновлені політичні партії направили до УЦР своїх представників, а її провід із самого початку створення перебрали на себе партії соціалістичного спрямування – УСДРП, УПСР та УПСФ [1, с. 7].

Зазнала еволюції національно-державницька програма УСДРП, програма якої пропагувала за децентралізацію Російської імперії, однак без перетворення на федерацію, відстоюючи одночасно ідею автономії України. А у резолюції загальнопартійної конференції 4-5 квітня 1917 р. зазначено: «Вважаємо можливим підтримувати принцип Федеративного устрою демократичної республіки» [2]. Однак після проведення ряду мітингів на місцях в кінці квітня було прийнято резолюцію: «Вимагаємо перебудування Російської Держави в федеративну республіку з національно-територіальною автономією України, в котрій неодмінно повинні бути забезпечені права менших національностей» [3]. Зміна програмних настанов стосовно державності дещо змінила вектор відношення щодо національних меншин. Деякі програмні положення партії серед загальнодемократичних вимог опосередковано захищають і права меншин. Зокрема у пункті «Право кожної нації на культурне і політичне самовизначення», розглядалося питання

«рівноправності всіх мов у школах, судах, місцевих громадських і судових установах», а також «передача всієї освіти на Україні до завідування Українського Сейму відповідно кількості шкіл до кожної національності» [4, арк. 58].

УПСР на з'їзді 4-5 квітня 1917 р. також основну увагу приділила національному питанню, наголосивши у резолюції «В справі автономії і федерації»: «В час, коли відбувається велика творча робота серед вільних народів Росії установчий з'їзд партії визнає найбільшою потребою українського народу переведення в життя широкої національно-територіальної автономії України з забезпеченням прав національних меншостей, і негайне скликання територіальної Української установчої ради для вироблення основ і форм автономії, і для підготовки виборів до загальноросійських установчих зборів від народу українського і інших народів території України» [5; 6]. Найдоцільнішою формою державного устрою Росії вважалася федеративно-демократична республіка [7]. На конференції УПСР 3-6 червня 1917 р. було підтримано ідею затвердження автономного статусу України [8]. В подальшому лідер есерів М. Ковалевський наголосив, що основою згоди між УЦР і національними меншинами повинно стати не створення нового органу, а поповнення складу УЦР представниками національних меншин, що і буде основою згоди між ними [9].

25-26 березня 1917 р. на з'їзді Союзу українських автономістів-федералістів (СУАФ), основним розглядалось питання автономії. 3-поміж іншого було запропоновано Раді Союзу створити комісію, яка б розробила статут автономії України з врахуванням забезпечення прав національних меншин [10]. У червні 1917 р. СУАФ оформився як УПСФ, котра у своїй програмі серед інших загальнодержавних прав підкреслювала необхідність проведення пропорціональної системи виборів, яка б давала заступництво і меншостям [11, арк. 27]. У програмі УПСФ окреслено коло обов'язків держави щодо втілення прав меншин: пропорційне представництво національних меншин в законодавчому органі влади; право засновувати культурні товариства й об'єднуватися в національно-культурні спілки; право неукраїнської людності в районах, де вона складає не менше як одну п'яту частину всього населення, звертатися до урядових властей та одержувати від них відповідь своєю рідною мовою [12, с. 35]. Зазначимо, що і у настановах попередниці УПСФ, Української демократично-радикальної партії, проголошено: «Інші народності, що живуть на території України, мають рівне з українцями право задовольняти свої національні, культурні й економічні потреби і в урядових установах вживати свою рідну мову» [13, с. 64].

Український самостійницький табір у цей час представляли організації – «Союз української державності», «Братство самостійників», Військовий клуб ім. П. Полуботка, а також партії – Українська демократично-хліборобська партія (УДХП), Українська народна партія (УНП), програма якої згодом була залучена Українською партією самостійників-соціалістів (УПСС).

На зборах «Союзу української державності» 2 червня 1917 р. у Києві було ухвалено резолюцію, яка відстоювала створення Української Демократичної Республіки на всіх етнічних землях (від Карпат до Кавказу) із забезпеченням прав національних меншин [14].

Ставлення М. Міхновського та створеної ним партії УНП носило радикальний, навіть нетерпимий характер, підкреслюючи панування однієї нації – української. В оприлюднених у 1903 р. «Десятьох заповідях УНР» зокрема зазначалось: «Усі люди твої брати. Але москалі, ляхи, мадяри, жиди – це вороги нашого народу, як довго вони панують над нами й визискують нас» [15, с. 9]. Згодом С.Петлюра в самостійницькому радикалізмі провідника УНП побачить підстави «для зростання серед українського населення таких несимпатичних явищ як антисемітизм, русофобія і навіть людожерство до інших національних елементів на Україні» [16, с. 84]. Остаточний варіант програми партії був прийнятий на з'їзді, що відбувся навесні 1907 р. В ньому підтверджено курс на незалежність України, національне самовизначення проголошувалось найважливішою умовою розв'язання всіх соціально-економічних проблем. У 1917 р. партія, продовжуючи свою діяльність, на з'їзді 25 квітня того ж року у Києві прийняла резолюцію: «Український народ повинен бути рівноправним серед вільних і культурних народів світу. Тимчасовий уряд повинен негайно видати декларацію, обіцяючи українському та іншим народам ті свободи, котрі обіцяні польському» [17].

Таку концепцію державного устрою пізніше було відбито в програмі УПСС: «В справі державній партія стоїть на ґрунті повної незалежності Української Народної Республіки». В грудні 1917 р. учасники Всеукраїнського з'їзду самостійницьких груп і течій (націонал-демократів, націонал-соціалістів, членів УНП) визначили основні напрямки державного устрою, виступаючи за проголошення незалежної самостійної України [18, с. 153].

- Ідею незалежності та самостійності України виборювала й УДХП, яку було створено на з'їзді в Лубнах у червні (за іншими даними, у травні) 1917 р. У своїй програмі, що остаточно була складена у жовтні 1917 р., основні вимоги зводилися до проголошення самостійності України: «Боротьбу за державний суверенітет цілого українського народу по всій Україні ми ставимо найважливішою і вихідною точкою нашої політичної програми» [19, с. 149].
- На відміну від партій автономістсько-федералістського, партії самостійницького напрямку (УНП, УПСС, УДХП) основним чинником державного будівництва проголошували соборність та національність, а принципом верховенства етнонаціонального чинника визначався «Україна для українців». Це гасло політичні опоненти самостійників сприймали як націонал-шовіністичне. Зовсім інакше розуміли зазначене гасло самі самостійники, тобто в їхньому трактуванні це був заклик до національного протистояння, ворожнечі, але заради власного визволення. На думку лідерів самостійницького руху, протистояння в такий спосіб було неминучим, оскільки боротьба за власну незалежність завжди спрямована проти якоїсь держави і, відповідно, частково проти її народу. Забезпечення ж прав національних меншин для українських самостійників узгоджувалось зі ставленням самих етнічних меншин до справи українського державотворення. Такий підхід до проблеми взаємних зобов'язань між

українським рухом і неукраїнським населенням і відрізняв самостійників від інших партій [20, с. 8].

Загалом, політичні сили, які відстоювали ідею розбудови Української самостійної незалежної держави, стоячи на альтернативній позиції можливих шляхів державного будівництва, щодо питання національних меншин переважно мали подібні погляди до автономістсько-федералістських. Окрім того, остання група партій активно співпрацювала з партіями національних меншин в Центральній Раді та її виконавчих органах – Генеральному Секретаріаті та Раді народних Міністрів. Цей факт, з одного боку, вимагав програмного декларування відношення щодо меншин, з іншого, сприяв виробленню політичного консенсусу між українськими та партіями національних меншин.

Повалення російського самодержавства означало для українців, крім всього іншого, й те, що з безправного об'єкта етнополітики вони перетворилися в її активного суб'єкта. Адже найсприятливішим періодом для діяльності українських політичних партій був період Центральної Ради, партії на той момент мали найбільший авторитет та підтримку народних мас [21, с. 11]. Тепер вже українській владі – Центральній Раді, іншим політичним чинникам Української революції належало визначитися щодо змісту власної етнополітики. Адже було цілком очевидним, що етнополітичному фактору у визвольній боротьбі українського народу належало одне з визначальних місць.

Відтак, з самого початку Української революції політиці щодо національних меншин в Україні надавалося першорядне значення. В цьому плані основоположною засадою представницького органу українського народу – Центральної Ради, було визнання рівноправності всіх націй і народностей, що проживали в Україні. Значну роль у процесі взаєморозуміння, вироблення політичної толерантності відіграло ставлення українських партій до питання діяльності національних меншин, партії яких – російські, єврейські, польські та ін. – суттєво впливали на політику самої Центральної Ради. Адже, в подальшому, з метою забезпечення прав і свобод національних меншин лідерами українського руху було здійснено низку законодавчих та організаційних кроків.

Джерела та література:

1. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст.: Програмові і довідкові матеріали / Упор. В. Ф. Шевченко, В. В. Кривошея, Ю. М. Зверьков. – К., 1993. // Шевченко В. Українська Центральна Рада та політичні партії // Історія в школах України. – 1998. – №1. – С. 6-11.
2. Робітничая газета (Київ). – 1917. – 5 квітня.
3. Робітничая газета (Київ). – 1917. – 30 квітня.
4. ЦДІА України Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 2658.
5. Нова Рада (Київ). – 1917. – 28 квітня.
6. Нова Рада (Київ). – 1917. – 28 квітня.
7. Боротьба (Київ). – 1917. – 8 травня.
8. Боротьба (Київ). – 1917. – 20 червня.
9. Вісті з Української Центральної Ради (Київ). – 1917. – №15/16. – Вересень.
10. Нова Рада (Київ). – 1917. – 25 березня.
11. ЦДІА України Ф.1439. – Оп.1. – Спр. 155.
12. Програма української партії соціалістів-федералістів // Багатопартійна українська держава на початку XX ст. – К., 1992. – 94 с.
13. Програма Української-демократично-радикальної партії // Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку XX століття. – Тернопіль, 1991. – 84 с.
14. Киевская мысль (Київ). – 1917. – 6 червня.
15. Міхновський М. Самостійна Україна // Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Док. і мат.: у 2-х ч./ М. І. Міхновський. – К., 1997.– Ч.1. – 2007. – 387 с.
16. Курас І. Ф. М. І. Міхновський. Постає на тлі епохи / І. Ф. Курас, Ф. Г. Турченко, Т. С. Герашенко // Український історичний журнал. – 1992. – №9. – С. 71-89.
17. Киевская мысль (Київ). – 1917. – 24 апреля.
18. УПСР / УНП. Українська революція (1917-1919). – Відень, 1920. – С. 7. // Устименко В. Державний устрій. Яким він вбачався українським партіям / В. Устименко // Віче. – 1998. – №6 (75). – С. 150-154.
19. Шемет С. До історії Української Демократично-Хліборобської партії // Хліборобська Україна. Збірник І. – 1920. – С. 65. // Устименко В. Державний устрій. Яким він вбачався українським партіям / В. Устименко // Віче. – 1998. – №6 (75). – С. 150-154.
20. Макаренко Т. П. Політика Української Центральної Ради щодо національних меншин (березень 1917 р.– квітень 1918 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Т. П. Макаренко. – Луганськ, 2008. – 22 с.
21. Любовець О. М. Українські партії революційної доби 1917-1920 рр.: Нариси історії та програмні документи / О. М. Любовець. – К. : Парламентське вид-во, 2012. – 612 с.